

811.163.41'373.2:929 Ковачевић М.
<https://doi.org/10.18485/sj.2019.24.1.5>

МИХАИЛО М. ШЋЕПАНОВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 27. 11. 2018.
Прихваћен: 15. 01. 2019.

ОНИМИ ПОД ЛУПОМ ЛИНГВОСТИЛИСТИКЕ

У раду се даје осврт на лингвостилистичке анализе онимских јединица, пре свега у књижевном тексту, а потом и у друштвеном контексту. То се односи на радове професора Милоша Ковачевића у светлу досадашњих теоријско-методолошких постигнућа у србистици и шире у сербокroatистичкој литератури. Фокус је стављен на Ковачевићеве теоријско-методолошке поставке на основу којих се осветљава место, улога, функција и значење онимских јединица на ширем луку између апелатива и онима, узимајући у обзир и семантичка и семиотичка одличја ове врсте лексичких јединица.

Кључне речи: апелатив, оним, ономастика, семантика, семиотика, методолошки концепт, Милош Ковачевић

0. Ономастика је код Срба тек пре нешто више од пола века добила основне претпоставке истраживања и тај план се скоро у потпуности одржао у последњих шездесетак година. Наиме, у првом броју *Onomastica Jugoslavica*, *Glasila Međuaakademijskog odbora za onomastiku*, а то је после прве деценије рада у овој лингвистичкој области, даје се извештај у коме се каже да је Ономастички одбор у Београду имао општи посебни задатак, односно рад: „Opšti rad se sastajao u nastojanju ispitivanja onomastičke građe iz antropogeografskih i etnogeografskih studija. Naročito se može reći da su u potpunosti iscrpene knjige Etnografskog zbornika, naročito Naselja srpskih zemalja, kao i izdanja

---

* mihail.scepanovic@gmail.com

antropogeografskog smera jugoslovenske Akademije nauka i umetnosti (sic!) i izdanja drugih naučnih centara Jugoslavije.

U tom opštem smeru obrađen je i veliki deo specijalnih karata, sekcija Vojno-geografskog instituta odnosno i ranijih izdanja. Konkretno taj rad usklađen sa specifičnim ciljevima Odbora. Posebni zadaci odnose se na usklađenje sa opšteslovenskim planovima rada na onomastici” (Павловић 1969: 234).

Када се сагледају досадашњи радови српских ономастичара, онда се може видети да се остало управо што се истраживачког рада тиче и данас у ова два правца. И данас се прикупља ономастичка грађа на терену, ексцерпира из споменичке и књижевно-историјске литературе док се главни приступ истраживању саме грађе дијахронијски обрађује што најбоље показује садржај Ономатолошких прилога до сада, јер је обично у првом делу презентован научноистраживачки допринос наших ономастичара док је други и обимнији део часописа посвећен грађи која је до сада скупљана а још увек се врше теренска испитивања. Овај приступ је српској ономастици до данас дао низ значајних имена од Милана Будимира, Радосава Бошковића, Павла Ивића, Радмила Маројевића, Велимира Михајловића, Александра Ломе и других. Студије и расправе ових лингвиста се превасходно односе на историјске реликте у топонимији и антропонимији и решавању такозваних чворишних места на морфонолошкој анатомији онима. И то су основи јаке, темељне поставке за даљи развој српске ономастике.

1. Улога односно функција онима у књижевном тексту остала је као тема за разматрање некако по страни српскохрватским ономастичарима а могло би се рећи то и за лингвисте уопште, све негде до почетка друге деценије овога века. У ономастичким часописима, нарочито код Хрвата, скреће се пажња на експресивност онимских јединица, пре свега у књижевном тексту, односно на улогу стилских фигура у некој врсти семантизације појединих врста онима. Ту су истраживачима пре свега биле занимљиве улоге метафоре и метонимије у процесу именовања (Брозовић/Жиц 2005: 97). Ове ауторке, на основу примера српскохрватских властитих имена типа *Ружа*, *Јаблан* и слично, овај „изазов” сврставају под универзалну концептуалну метафору „људи су биљке”. На сличној концептуалној метафори „на нешто другачији, односно морфолошко слободнији начин” Дубравка Саулан интерпретира и Гогољева имена у *Ревизору* ослањајући се, како сама наводи, још увек на оне категорије које чине део „енциклопедијског знања” и „знања о свијету” (Саулан 2011: 177). Ова ауторка је парадигму име – знак – лик, на којој почива митопоетика и гротеска *Ревизора* смешта у концептуалну метафору „људи су друштво”.

2. Веома је и изазовно занимљив приступ именовању ликова, односно упостављање односа између именовања ликова и вредносне тачке гледишта који се изводе из самог приповедачког концепта. „Из перспективе из које се

одвија приповиједање или према термину савремене наратологије, с обзиром на фокализацију. Ослањајући се на Принса 2011 и Дикро, Тодорова 2005, Бабић (2015: 133) наводи да се „за начин казивања из перспективе лика, учесника у приповедним ситуацијама, сматра да посједује унутрашњу фокализацију. Унутрашња фокализација подразумијева и субјективну нарацију јер уместо свезнајућег, од ликова и догађаја дистанцираног приповједача, приповиједање је нијансирано доживљајношћу лика – приповједача. Оба наративна круга у Проклетој авлији, и оквирни и уметнути, приповиједају врло сензибилни ликови”. После прецизно вођене алализе, ауторка закључује „Именовање и преименовање ликова у Андрићевом наративном дискурсу условљено је културолошким кодовима различитих хронотопа у оквирној и централној причи, односно фокализацијом из перспективе фратарско-манастирског живота и живота међу зидовима цариградског затвора у османлијско доба. Будући да се наративни токови преплићу, у хомодијегестичком смислу, да више ликова-наратора из сопственог оквира успоставља релације именовања, не само других него и самоименовања (као нпр. *Цем*), у систему антропонима – властитих имена и апелатива или конструкција којима се та имена у *Проклетој авлији* смјењују – осликавају се врло различите вриједносне тачке гледишта, кроз које се преобликују конвенционални елементи рјечника у поетски мотивисане” (Бабић 2015: 147).

Скоро на исти начин се могу свести и резултати дати у универзитетским уџбеницима за стилистику где се у основи лично име посматра као идиоматска форма, нека врста стилских апликата што се може видети у веома разложно обрађеној историји овог питања као нпр. у Симић/Јовановић 2015 (332–340).

У тексту *Архетипска исходишта. Књижевни јунак као парадигма митске прошлости* Стишовић Миловановић (2014) сагледава име главног јунака Сеоба Милоша Црњанског *Вука* Исаковича. То потврђујемо наводом: „Вук Исакович је сублимирао и друга митска значења свога имена. У старој словенској митологији, он је митски предак, крвна жртва и онај ко жртву тражи. Постоји читав низ митова, који чувају сведочанство о приношењу људских жртава вучјем божанству... Епонимни јунак је створен да би објаснио име своје заједнице и рода (*genos*) а неретко и предак народа. У његовом имену увек је интегрисана метафорична есенција и егзистенција заједнице. Идентитет и име епонимног јунака скривено је у дубокој прошлости а трагови његовог делања су корени будућности” (Стишовић Миловановић 2014: 196–197).

Слично се примећује и у примени вербатолошког и историјско-социолошког аспекта у тумачењу етникума на примеру Андрићеве прозе И. Јовановић: „У роману *На дрини ћуприја*, Црногорац је висок, мршав, у поцепаној и изношеној ношњи, са брковима, лењ је и покушава да побегне од присилног рада на мосту. Но, уз то је и добар гуслар и певач јуначких песама, те управо

тако мотивише и подстиче осталу рају на непослушност и пружање отпора Турцима” (Јовановић 2018: 131).

Претходно наведени примери сагледавања процеса именовања и статуса имена у књижевном тексту, чини се, да су на први поглед различити и контрадикторни. Међутим, када се сагледа нека врста синтезе оваквих истраживачких приступа, може се констатовати да су резултати свих ових погледа – слични. Остављамо отвореним питање да ли су и подједнако јасни истраживачки путеви којима се стигло до резултата. Другим речима, у питању су различити методолошки приступи.

3. Некако дођосмо и до централног питања наше теме. Односно, сада ћемо се позабавити за нас свакако занимљивим и значајним текстом Милоша Ковачевића *Стилистика онимских назива у роману Јонет Суданија Тихомира Левајца*. У основи приступа својим истраживачким захватима, професор Ковачевић је превасходно синхроничар, а главне области његових истраживања су синтакса, семантика, стилистика и историјска питања развоја српског књижевног језика. Искорак овог аутора у ономастику је сагледавање ономастичких јединица или чак ономастичких категорија из лингвостилистичког угла. То је за нашу овако постављену тему, свакако, више него занимљив мотив. За проф. Ковачевића је битно, или прецизније речено за тумачење његових радова је значајно, да се крене од чињенице да он не занемарује одређене теоријско-методолошке поставке по којима је препознатљив. Обично полази од историје питања и тему свог истраживања ослања на, по издвојеним чињеницама, битне синтезе. Другим речима, не креће у директну дескрипцију материјала предвиђеног за анализу без обзира на то што му у већини случајева нису ни потребне такве синтезе. Ипак, чини се да ти „оквири” његових анализа и лингводескрипција унеколико и заокружују теме задатости и не остављају места доради и допунама.

Тако и у овом раду који посматрамо. Наиме, у уводним напоменама он даје успоредбу Левајчеве са Кочићевом Суданијом. Полазећи, дакле, од асоцијативног плана самог наслова и конфронтирајући два одељка из текста, Ковачевић прави рам за свој рад. Тако нас директно обавештава да ће се у тексту бавити стилогеношћу и стилематичношћу онимских назива, односно онима. Не остављајући места терминолошким нејасноћама, он у фусноти наводи да се под стилематичношћу подразумева онеобичајена језичка структура, а под стилогеношћу стилска вредност онимске јединице. Аутор подвлачи да се оними у роману који анализира „придружују врло стилематичној лексици предодређеној већ лексемом *суданија* која је у рјечнику савременог књижевног језика квалификована као пејоративна, па је она стилистички маркирана већ у лексичком систему” (Ковачевић 2012: 299).

Познат по својој термилошкој прецизности, Ковачевић под онимима подводи све „лексичке и синтагматске називе писане великим словом”. Аналитички их сагледава у три категорије: 1. Антропониме (лична имена и презимена); 2. Топониме (називи места); 3. Ергониме (називи разних организација).

Примере за ове три ономастичке категорије, ексцерпирани из текста који анализира (Тихомир Левајац, *Јонет суданија*, Бања Лука – Београд, Задужбина Петар Кочић), јасно међи: „Стилематични антропоними, топоними и ергоними везани су искључиво за Хашки трибунал, и његове *саучеснике*”, чиме овако прецизиран корпус ставља под лупу лингвостилистичке анализе, већ у првим редовина наводећи да стилематичност датих онима почива по правилу на поступцима које су Лијешки реторичари назвали *метаплазмама*, док под метаплазмом подразумевају „фигуру која мијења гласовни и графички лик ријечи” (Дибоа и др. 1986: 92). Ковачевић даље подвлачи да је „промјене структуре ријечи могуће извршити, према античким и Лијешким реторичарима, промјеном једног од четирију, поступака или пак њиховом комбинацијом: Поступком додавања, поступком одузимања, поступком премјештања и поступком замјењивања. Тако настају четири структурна типа метаплазми:

- а) детракционе или рестриктивне (сужавајуће) метаплазме
- б) адјекционе или простриктивне (проширујуће) метаплазме
- в) трансмутационе или пермутацијске (премјештајуће) метаплазме
- г) имутационе или супституционалне (замјењивачке) метаплазме” (Ковачевић 2012: 299).

Видно је да аутор остаје веран прецизностима научног стила јер му то диктира термилошка апаратура, али с друге стране излази из укалупљености метајезика и, нарочито за потребе оних који су у предворју науке или у другим лингвистичким областима, поједностављује термилошке јединице дајући им српске синониме, чиме и омогућује да потпуније буде праћен у аналитичком ходу. Уосталом овакву термилошку постваку Ковачевићу је захтевала грађа за анализу, јер као што се види из анализе за сваки структурни тип метаплазми дао је адекватне примере. Истина, аутор примећује да „метаплазмички оними у Левајчевом тексту нису бројни, али су врло фреквентни, и *отварају неколико општелингвистичка и стилистичка питања, од којих је најбитније оно о значењу властитих имена*” [подвукао М. Ш.].

А „поступак семантизације личног имена, тј. превођење личног у заједничко име – како наводи Ковачевић – још је античка реторика сматрала фигуром, коју је звала *антономазијом*. Антономазија би се могла дефинисати као употреба личног имена намјесто и у значењу заједничког, као и употреба заједничког имена или перифразе намјесто и у вриједности личног имена” (2000: 77). И управо се под антономазију могу подвести метаплазме властитих имена у Левајчевом роману. Адјекционом, пермутационом или супституцио-

ном деформацијом (разградњом и надградњом) властитог имена Левајац му успијева укинути статус лексеме с „празним значењем” преводећи га у лексему с прозирном семантемом, у лексему са задатим и лако препознатљивим значењем. Тако се, на примјер, структура презимена извјестиоца за људска права Пољака Тадеуша *Мазовјецког* трансформише тако да се у њу интегрише пејоративни хунгаризам *мамлаз*, чије значење (глупак, тупавко, сметењак) директно мотивише дато презиме, које сад добија форму *Мамлазовјетски*. Презимена међународних посредника Американца Сајруса *Венса* и Енглеца лорда Дејвида *Овена* трансформишу се супституцијом само по једног фонема, тако да *Овен* постаје *Ован*, а *Венс* – *Ванс* (асоцијација на лексему *ван*, *напоље*). Астионим (назив града) *Хаг* супституцијом Х са В (иначе честом у народним говорима) постаје *Ваг* (што директно призива значење глагола „вагати”), а још више се осложава у придјеву *вашки* (јер призива и паразитско значење: оно што припада ’ваши’, односно ’уши’). Градски хороним, хашко предграђе Схевенинген, према њемачком изговору *Шевенинген* – у коме је смјештен затвор – доводи се у везу са условима које пружа мјесто боравка *шиимиша* (пећина), асоцирајући и на западноевропску симболику *шиимиша* као *Сотониног гласника*, али и на немогућност ослобађања јер укључује и семантику глагола „гинути” – метаплазмичким поступцима супституције, пермутације и адјекције постаје *Шиимишиген*. И сл.

Поступци семантизације антропонима и топонима код Левајца се разликују од општепознатих поступака колективне експресије, који – за разлику од метаплазмичких поступака – не ремете гласовну структуру онимског еталона” (Ковачевић 2012: 302–303).

Сам поступак на путу од деформисања почетног онимског еталона до настанка *неонима*, према Ковачевићевим анализама, условљен је асоцијативним укључењем у његову супстанцијалну структуру нових семантичких компоненти. То је поступак према Женету (1995: 24) се зове *епонимија имена*. Како нам то аутор поједностављује, то је свођење интерпретације имена на надимак, при чему епонимска функција има, пре свега *посредни карактер*. „Функција је епонимије да придаје смисао неком имену за који се мисли да га нема, то јест да у њему нађе једно или два скривена имена која би морала имати смисла. Ако се послужимо прустовским терминима, морат ћемо наћи скривена имена у ријечима. Наметање смисла неком знаку који само означаје, или се таквим сматра, неизбјежно нас води посредништву једног другог знака (овај ће се сматрати значењем), који *препознајемо* у првome” (Женет 1995:24). Управо тако и ми у Левајчевом имену-надимку *Мамлазовјетски* препознајемо *мамлаза*, у *Овану* – *овна*, у *Шиимишигинену* – *шиимиша* и *изгинуће*, у *Хагу* – *вагу*, и сл.” (Ковачевић 2012: 304).

4. Ковачевићева анализа показује да су пред њим били оними са врло израженом стилематичном структуром, што је аналитички јасно показао, а управо та и таква њихова сруктура је и подлога веома изражене онимске стилогености, односно њихове естетско-уметничке вредности. Из тога даље произилази, што је Ковачевић јасно показао, да Левајчеви оними представљају и главне стубове иронијско-саркастичне поруке целог романа, што је и основа да се цео роман и обележи као иронијско-сатирични. Међутим, значај овог Ковачевићевог искорака у ономастику било би једнострано посматрати као беспрекорно проведenu лингвостилистичку анализу овог текста, већ је, верујемо, значај овог Ковачевићевог захвата, пре свега, у чињеници што је, презентујући своје анализе ослоњене на беспрекорним тероијско-методолошким поставкама, отворио врата, тј. омогућио будућим истраживачима, осветљавајући им пут тумачењу овог типа лексике у књижевном тексту који постаје, и код књижевних теоретичара, и тумача књижевног текста, од сада незаобилазан. А то није мало.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 2015:** Миланка Бабић, *Синтаксички и стилистички огледи*, Београд: Јасен.
- Брозовић/Жиц, 2005:** Dunja Brozović Rončević i Milena Žic Fuchs, *Metafora i metonimija kao poticaj u procesu imenovanja, Folia Onomastica Croatica*, 12–13, Zagreb, 91–104.
- Дикро, Тодоров, 1987/2:** О. Dikro, С. Todorov, *Enciklopedijski rečnik nauka o jeziku*, knj. 2, Beograd: Prosveta.
- Јовановић 2018:** Ивана Јовановић, Вербатолошки и историјско-социолошки аспект проучавања етникума у Андрићевим делима, *Иво Андрић у нашем времену* (Зборник радова), ур. Проф. др Александра Вранеш, Андићев институт, Андрићград – Вишеград, 125–149.
- Ковачевић 2012:** Милош Ковачевић, *Лингвостилистика књижевног текста*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Ковачевић 2000:** Милош Ковачевић, *Стилистика и граматика стилских фигура*, III допуњено и измијењено издање, Крагујевац: Kantakuzin.
- Павловић 1969:** Milivoj Pavlović, О раду Onomastičkog odbora pri Institutu za srpskohrvatski jezik, *Onomastica Jugoslavica*, 1, Ljubljana.
- Принс 2011:** Dž. Prins, *Naratoški rečnik* (prevela В. Miladinov), Beograd: Službeni glasnik.

Саулан 2011: Dubravka Saulan, Leksička analiza mitopoetskog imenovanja u Revizoru N. V. Gogolja, *Onomastica Jugoslavica*, 20, Zagreb.

Симић/Јовановић, 2015: Радоје Симић и Јелена Јовановић Симић, *Опита стилистика, III издање*, Београд: Јасен.

СТИШОВИЋ МИЛОВАНОВИЋ, 2014: Ана Стишовић Миловановић, *Инструментални концептуализам у проучавању књижевности*, Београд: Друштво Рашка школа.

ONYMS IN THE LINGUOSTYLISTIC SPOTLIGHT

Summary

The paper reviews the linguostylistic analyses of onymic units, first and foremost in literary texts, then in social context. It discusses the papers by Professor Miloš Kovačević in the light of theoretical-methodological achievements in Serbian studies and more broadly, in the Serbo-Croat scholarly literature so far. Emphasis is laid on Kovačević's theoretical-methodological postulates on the basis of which the place, role, function and meaning of onymic units are analysed on a broader spectrum between appellatives and onyms, taking into consideration both the semantic and semiotic features of this type of lexical items.

Keywords: appellative, onym, onomastics, semantics, semiotics, methodological concept, Miloš Kovačević

Mihailo M. Šćepanović